

Література

1. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. Бердяев. – М.: Правда, 1989. – 607 с.
2. Тойнби А. Дж. Контакты между цивилизациями / А. Дж. Тойнби // Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории: Сборник / А. Дж. Тойнби; пер.с англ. – 2-е изд. – М.: Айсис-пресс, 2003. – С. 39 – 103.
3. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В. П. Иванов. – К.: Наукова думка, 1977. – 252 с.
4. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Т. Парсонс // Режим доступа: <http://socioline.ru/node/735>
5. Барт Р. Структурализм как деятельность / Р. Барт // Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/barthes/struct.html>

Алієва О.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»*

Зубань Г.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»*

Мартинов Р.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»*

УДК 37.013.73

ФЕНОМЕН ОСВІТИ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

У статті «Феномен освіти в історико-філософському контексті» авторами зроблена спроба проаналізувати погляди видатних вчених-філософів різних епох на такий складний компонент суспільного буття людини, як виховання підростаючого покоління.

У різні часи мислителів цікавили проблеми ефективного прищеплення людині корисних знань, вмінь та моральних установок. В залежності від рівня розвитку суспільства на певному історичному етапі змінювалися і погляди на феномен освіти: від природовідповідної концепції навчання та виховання в Античності через схоластичну модель навчання Середньовіччя,

раціоналістичну парадигму освіти Нового часу до гуманістичноорієнтованої освіти сьогодення.

В кожен історичну епоху її видатні мислителі створювали своєрідні концепції освіти, які детально розглянуто автором у статті.

Автори розглядають у статті і проблеми української вищої освіти ХХІ сторіччя. Вони пов'язані з загальною невизначеністю у духовних орієнтирах в суспільстві, проблемою професійного самовизначення випускників в нових ринкових умовах.

Алиева О.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук Донбаського
державного педагогічного університету

Зубань Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук Донбаського
державного педагогічного університету

Мартинів Р.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
соціально-політичних і правових наук Донбаського
державного педагогічного університету

ФЕНОМЕН ОБРАЗОВАНИЯ В ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОМ КОНТЕКСТЕ

Стаття «Феномен образования в историко-философском контексте» раскрывает историческую трансформацию означенного выше компонента общественного бытия. В зависимости от условий бытия человечества, менялись и его взгляды на воспитание и образование подрастающего поколения. В языческой Античности, где природа и окружающий человека растительный и животный мир обожествлялись, главным принципом образования мыслители называли природосообразность. На этом настаивали натурфилософы, и такие глыбы древнегреческой философии как Аристотель, Платон. Средневековье преподносит нам свой взгляд на формирование подрастающего поколения. Это, конечно же, ориентированная на Бога, схоластическая концепция образования. Новое время кардинально меняет общественные идеалы, а вместе с ними и образовательную парадигму. В этот период тотального рационализма, философы видят таким и образование. Автором также проанализированы современные проблемы высшего образования, хотя, конечно же, большее внимание уделено историческому развитию философских

взглядов на этот важный, общественнообразующий компонент бытия человечества.

Alieva O.

PhD, Associate Professor, department of philosophy and social and political and legal sciences, Donbass State Pedagogical University

Zuban A.

PhD, Associate Professor, department of philosophy and social and political and legal sciences, Donbass State Pedagogical University

Martynov R.

PhD, Associate Professor, department of philosophy and social and political and legal sciences, Donbass State Pedagogical University

THE PHENOMENON OF EDUCATION IN HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL DISCOURSE

In the article «The phenomenon of education in historical and philosophical discourse» the author attempts to analyze the views of eminent scientists and philosophers of different ages to such complicated social component of being human as educating the younger generation.

At different times, philosophers interested in the problems of efficient grafting person of useful knowledge, skills and moral principles. Depending on the level of society at a certain historical stage and changed views on the phenomenon of education: from concept accordance nature training and education in antiquity through medieval scholastic learning model, rationalist paradigm of education in modern times to humanityoriented education nowadays.

In every historical era of prominent thinkers created the original concept of education, which is considered in detail by the author in the article.

The author reviews the article and the problems of Ukrainian higher education twenty-first century. They are related to the overall uncertainty in spiritual guidance in society, the problem of professional self alumni in the new market conditions.

Галузі філософії освіти передували філософський аналіз проблем освіти великими філософами, які входили до їх філософських систем в якості складової частини. Вихідні світоглядні установки творців філософських систем визначали місце людини у світі, принципи його буття і підготовки до життя. В епоху Античності в якості універсального поняття освіти виступала «пайдея» (як універсальна освіченість, що поєднувала в собі освіту і виховання). «Оракулом» однією з перших педагогічних концепцій був Геракліт з Ефеса. Єдність макрокосму і мікркосму (людської душі) - одна з ключових ідей гераклітової натурфілософії. Міркуючи про

виховання та освіту в античності, не можна не згадати Демокрита. Він розцінював вихователя як скульптора, який ліпить і формує людину. Ідеї Демокрита про природовідповідну освіту та виховання, роль трудового виховання і залишаються актуальними і на початку XXI ст.

Один з родоначальників діалектики, давньогрецький філософ Сократ визначав мету виховання не як оволодіння сукупністю давно встановлених моральних норм і моральних правил, а як розвиток розумових здібностей людини. Він вважав, що досягнення мети у вихованні можливе через діалог, суперечку, бесіду. Сократичні бесіди зробили революцію не тільки в навчанні та вихованні, але і справили величезний вплив на подальший розвиток філософської і суспільної думки.

Учень Сократа, філософ Платон заснував Афінську філософську школу - Академію. Педагогічні ідеї Платона нерозривно пов'язані з його філософським вченням про особливе в інтелектуальному світі - світі ідей. На думку філософа, мета виховання полягає в розвитку знання, яке осягає гармонію між реальністю і творчої ідеєю, закладеною в людині. Вельми прогресивними були погляди Платона на освіту жінки, яка, на думку філософа, має вибудовуватися в тій же логіці і з тим же змістом, як і освіта чоловіків.

Найвизначніший філософ Античності - Аристотель головним завданням загальної освіти вважав закладення учням фундаментальних неспеціалізованих знань. Вперше в історії педагогіки Аристотель запропонував вікову періодизацію виховання, виділив три періоди і визначив для кожного з них цілі, зміст і методи виховання. Ідеї Аристотеля мали величезний вплив на розвиток педагогічних поглядів в епоху Античності й Середньовіччя, вплинули на еволюцію освіти в цілому.

Для Середньовіччя характерним стала відмова від античності, яка проголошувалася під гаслом боротьби з язичництвом. Разом з тим, повне заперечення найбагатшої античної спадщини було абсолютно немислимим, і насправді відбувалася тривала, складна і суперечлива трансформація античної культури, її адаптація до християнської доктрини. Жорстку трансформацію перетерпіли «сім вільних мистецтв»: діалектика перетворилася в «служницю теології», мистецтво риторики призначалося для складання проповідей, астрономія - для визначення дат християнських свят, музичне мистецтво обмежувалося церковною службою і т.д. Але, не зважаючи на це, один з представників цього періоду Авреліє Августин визнавав досягнення античної освіченості і педагогічної

думки. Він закликав дбайливо ставитися до дитини, не завдавати шкоди її психіці покараннями. Вершиною середньовічної освіти з'явилися університети, які стали створюватися в XII-XIII ст. як своєрідні навчальні корпорації, цілком у дусі часу до кінця XVIII ст. Університети протиставили схоластиці, «науці порожніх слів і струсу повітря», кипучу інтелектуальну діяльність, характерною формою якої стали диспути на найрізноманітніші теми. Відроджуючи дух античності, вони готували вченість Відродження. З стін старовинних університетів вийшли видатні діячі науки й освіти, оновленої релігії - Ян Гус, Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Микола Коперник, Галілео Галілей, Френсіс Бекон.

Гуманізм Відродження, стверджуючи вінцем творіння людину, самодостатню і самодіяльну особистість, вважав найбільшим надбанням людини її думку, знання, а мірилом її дій - майстерність їх виконання. Проблеми освіти складала найважливіший компонент філософських систем гуманістів, а педагогічна діяльність була головною областю реалізації їхніх ідей. Знавець античної філософії Вітторіно да Фельтре заснував школу, названу ним «Будинком радості», яка містилася в прекрасному палаці. Наповнена світлом і повітрям, вона мала у своєму розпорядженні все до роботи і занять. Велика увага в ній приділялася фізичному розвитку учнів, іграм на лоні природи, вивченню класичних мов і літератури, математики та астрономії.

Вінцем гуманістичної освіти стала неоплатонівська академія. Педагоги-гуманісти в рівній мірі спиралися на класичну спадщину, і на принципи лицарського виховання. Вони залучали ідеї державного устрою у Аристотеля, військового мистецтва у Цезаря, агрономічні пізнання Вергілія. Провідним завданням визнавалося «громадянське виховання», що виховувало максимально корисним для суспільства такого громадянина, який в повній мірі отримав можливість для розвитку своїх здібностей і можливостей. Істотний вплив на культурні процеси Відродження, включаючи освіту, мав такий суперечливий рух, як Реформація. На рубежі XV-XVI століть відбувається відчутний зсув гуманістичних акцентів, пов'язаних насамперед з ланцюгом розчарувань, тепер вже в ренесансних очікуваннях. Гуманізм набуває суворо-аскетичного характеру.

Епоху, що змінила Відродження, часто називають Новим часом («Age Nou-velle» - фр.). XVII-XVIII ст. - епоха серйозних економічних і соціальних змін. Новий ідеал особистості передбачав формування людини, здатної осягати світ у його цілісності, роблячи з цього практичні висновки. Успіхи природознавства були базою не тільки

для соціальної впевненості. З'єднання ренесансного пантеїзму - обожнювання природи і переконаності в її пізнаванності висувало Природу в якості головного Вчителі та Вихователя. Доводилася не просто необхідність освіти, але і необхідність природо відповідної освіти і виховання. Переломною фігурою на стику Відродження та Нового часу - і хронологічно, і за поглядами - був Френсіс Бекон. Він висунув ідею науки і освіти як «найбільш радикальних засобів морального, релігійного і політичного оновлення суспільства». У запропонованій ним програмі вихідним було дослідження ставлення людини до природи, а вже на основі цього - відносин між людьми, обґрунтовувалась єдність пізнання природи і природо відповідного виховання.

Французький філософ, математик і фізик Рене Декарт найважливіше значення надавав розвитку в учнів здатності до суджень, самостійного і вірного осмислення не тільки навколишнього світу, але і власних вчинків, включаючи слабкості, «афекти і пристрасті душі», закликав боротися з капризами, що йдуть ще з дитячого переконання, що «світ існує тільки для нас і все належить нам». До середини XVII ст. набуває популярність просвітницька установка «Всім знати все про все» (Я.А. Каменський), серйозне обґрунтування отримують ідеї пансофії, тобто узагальнення всіх здобутих людством знань і доведення їх у доступній формі до всіх людей - через школу, яку відвідують всі стани. Ян Амос Каменський вважається засновником педагогіки в сучасному розумінні. Більш того, його ім'я з повною підставою можна пов'язати із зародженням всієї програми Просвітництва.

Педагогічна думка Просвітництва, уповаючи на науку, разом з тим спиралася на соціальні завоювання Відродження і Реформації. Піддавши «суду розуму» існуючу систему освіти і виховання з її зарегламентованістю, прихильністю до догматичного заучування давно відмерлих «істин», просвітителі-енциклопедисти і їй винесли свій вирок. Педагоги Просвітництва прагнули наблизити освіту починаючи зі школи до мінливих соціальних умов, враховувати в повній мірі природу людини.

Нові ідеї запропонували німецькі філософи на рубежі XVIII-XIX ст. І.Кант і Г.Гегель були одними з перших, хто виявив обмеженість механіко-математичного природознавства, більш різкою виявлялась розбіжність механіцизму з гуманістичними принципами. Почалося критичне осмислення ідеї панування над природою. Серйозним ударом по механіцизму були кантовські доводи проти існування «ефіру», його «антиномії», в яких з однаковою переконливістю

доводилася кінцева / нескінченність простору і часу, існування / неіснування Бога.

Іммануїл Кант розцінюючи виховання як основоположення людської діяльності вважав, що людина може стати людиною тільки через виховання. Саме у вихованні Кант бачив «найбільшу таємницю удосконалення природи». Перебуваючи під істотним впливом руссоїзму, Кант непогоджувався з ним у відношенні до культури. Для Канта людина це і творець, і творіння культури, яка (культура) виводить його з жорстоко-дикого стану, робить його діяльність, в тому числі по відношенню до самого себе. Георг Гегель стверджував, що людина - продукт історії, а його розум і самопізнання - продукт культури. Відводячи людині роль творця і творіння, він особливо виокремлював роль виховання. Тільки виховання здатне створювати розумну і духовну істоту. Класиком педагогіки для наступних поколінь став мислитель епохи Просвітництва Йоганн Песталоцці значення якого виходить далеко за національні рамки. В історії світової педагогіки Песталоцці здобув славу «народного проповідника», «батька сиріт», подвижника виховання «принижених і ображених», творця справді народної школи. На схилі років він написав «Лебедину пісню», де узагальнив свій педагогічний досвід, як і раніше шкодуючи про те, що він так і не вивів народ з темряви і бідності.

Науковий доробок мислителів епохи Просвітництва явився основою на якій формувалися різноманітні інтерпретації проблеми освіти і виховання. Розвиток філософії освіти в рамках раціоналізму зумовило, фактично, основну спрямованість європейської, а згодом і вітчизняної освіти аж до теперішнього часу. Під впливом раціоналістичної парадгми освіта набула той закінчений вигляд класичної або «елітної освіти», в якому вирішальну роль відіграє гуманітарне знання. Завдяки раціоналістичній системі освіти, що зберігала традиції та культуру освіти сучасна середня і вища школа має можливість підготовки інтелектуальної еліти, характерними ознаками якої є не тільки вузька професійна спеціалізація, а й духовна спроможність і відданість високим принципам суспільного блага.

На відміну від західної філософії освіти, орієнтованої на завдання розробки різних моделей діалогічного навчання, вітчизняна філософія освіти знаходиться в процесі осмислення радикальних змін, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя. Основна складність полягає у відсутності системи ціннісних орієнтирів, які сприяли б консолідації суспільства навколо загальнозначущих цілей. З одного боку, склалася нагальна

необхідність у розвитку національного мислення, що відповідає завданням модернізації української економіки, але з іншого-труднощі соціально-економічного зростання породжують в педагогічному середовищі тенденції ототожнення раціоналізму з технологізмом і утилітаризмом. Звідси - традиційне для української культури протиставлення раціонального і духовного, навчання і виховання, що в сучасних умовах вимагає до пошуків інтегративних ідей на шляхах осмислення матеріалів історії вітчизняної філософії освіти.

Основні проблеми, які постають сьогодні перед системою української вищої освіти, можна позначити такими запитаннями: чому вчити в сьогоднішній ситуації, коли нові духовні орієнтири починають лише складатися, як вчити і яким чином забезпечити процес безболісної соціальної адаптації та професійного самовизначення випускників в нових ринкових умовах. Відповіді на ці запитання можна дати лише за умови попереднього концептуального обґрунтування освіти як найважливішого механізму трансляції та відтворення культурних цінностей, норм, ідеалів, за умови успішної соціальної і професійної адаптації молодшої людини.

Литература

1. [Августин. Исповедь \(отдельные главы из книг 1-7, 10, 12-13\) //Августин. Творения. Т.1. Спб., 1998.](#)
2. Аристотель. Политика. [Книга 2](#), [Книга 7](#), [Книга 8](#). //Аристотель. Соч. в 4-х тт. Т.4. М.,1984.
3. Виндельбанд В. Платон. Гл. 2. //Виндельбанд В. Избранное Дух и история. М.,1995.
4. Гельвеций К. О человеке. Разд.1,гл. 1-10; Разд. 5, гл. 1-9; Разд. 10, гл. 1,11. //Гельвеций Сочинения. В 2-х тт. Т.2. М.,1974.
5. Коменский Ян Амос. Антология гуманной педагогики. М., изд-во Шалвы Амонашвили, 1996.
6. [Локк Д. Мысли о воспитании; Мысли о том, что читать и изучать джентльмену. //Локк Д. Соч. в 3-х тт. Т.3. М.,1988.](#)
7. [Монтень М. Опыты. В 3-х книгах. Книга 1, гл. 26; Книга 2, гл. 8. М., 1992.](#)